CHIẾN LƯỢC NGHIÊN CỨU PHỤC DỰNG CHÍNH ĐIỆN KÍNH THIÊN VÀ KHÔNG GIAN CHÍNH ĐIỆN KÍNH THIÊN

TỐNG TRUNG TÍN[*] NGUYỄN QUỐC THÔNG [**], NGUYỄN THANH QUANG, ĐỖ ĐỨC TUỆ, NGUYỄN HỒNG QUANG[***], VÀ TRẦN QUỐC TUẤN[****]

1. Đặt vấn đề

Không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên thuộc Di sản Thế giới Trung tâm Hoàng thành Thăng Long là khu vực có giá trị lịch sử - văn hóa quan trọng hàng đầu của Thăng Long và Việt Nam.

Bởi vậy, chủ trương của các cấp lãnh đạo có thẩm quyền của Việt Nam từ cấp cao nhất cho đến Thủ đô Hà Nội đều mong muốn nghiên cứu, tổng hợp tài liệu nhằm đưa ra các giải pháp khoa học bảo tồn, tôn tạo nhằm biến khu vực trung tâm và trục chính tâm trở thành nơi lưu giữ các ký ức oanh liệt, tràn đầy niềm tự hào của mỗi người dân Việt Nam một cách sống động, hoàn chỉnh về một trung tâm quyền lực quốc gia qua suốt hàng ngàn năm lịch sử, trong đó tất cả các giá trị di sản vật thể, phi vật thể phong phú đều được bảo tồn và giới thiệu một cách tốt nhất nhằm quảng bá, giáo dục và làm tăng thêm các giá trị nổi bật toàn cầu của Khu di sản.

Chủ trương đúng đắn và tốt đẹp này cũng được sự đồng thuận của Trung tâm Di sản Thế giới và UNESCO.

Đây là nhiệm vụ rất khó khăn vì kinh đô Thăng Long ngàn năm về cơ bản đã bị hủy hoại từ rất lâu. Trên mặt đất tại khu vực đang được nghiên cứu chỉ còn sót lại 2 bộ thành bậc đá chạm rồng thuộc thời Lê Sơ (thế kỷ XV) và thời Lê Trung hưng (thế kỷ XVII - XVIII), nền điện Long Thiên thời Nguyễn (thế kỷ XIX) sử dụng lại nền điện Kính Thiên thời Lê và tòa Đoan Môn (thế kỷ XVII).

Bởi vậy, sự tiếp cận liên ngành, liên cơ quan giữa UBND Thành phố Hà Nội, Trung Tâm Bảo tồn Di sản Thăng Long - Hà Nội, Bộ Văn hóa Thể thao và Du lịch, Ủy ban Quốc gia UNESCO Việt Nam, Hội đồng tư vấn khoa học của Trung tâm với Trung tâm Di sản Thế giới, ICOMOS, Văn phòng UNESCO Hà Nội đã được đặt ra một cách cấp thiết và chặt chẽ. Trên cơ sở đó, chiến lược nghiên cứu tổng thể phục dựng không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên đã được xây dựng, bao gồm các nội dung.

[*] Hội KCH Việt Nam

[**] Hội Kiến trúc sư Việt Nam

[***] Trung tâm Bảo tồn Di sản Thăng Long - Hà Nội

[****] Viện Bảo tồn Di tích

2. Nội dung chiến lược nghiên cứu

Nội dung tổng thể chiến lược nghiên cứu phục dựng không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên bao gồm:

- Nghiên cứu lịch sử không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên.

- Nghiên cứu khảo cổ học khu vực không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên.

- Nghiên cứu lịch sử kiến trúc, xác đinh căn cứ khoa học phục vụ công tác phục dựng không gian quy hoạch Chính điện Kính Thiên và kiến trúc Chính điện Kính Thiên.

- Nghiên cứu nội thất Chính điện Kính Thiên.

- Nghiên cứu các giá trị văn hóa phi vật thể và không gian Chính điện Kính Thiên.

3. Đề cương của nhóm nghiên cứu lịch sử kiến trúc và khảo cổ học

Dựa trên các kết quả nghiên cứu bước đầu, nhóm nghiên cứu lịch sử kiến trúc và khảo cổ học xây dựng đề cương nghiên cứu nhằm mục đích phục dựng không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên gồm một số vấn đề chính như sau:

3.1. Nhận thức (Quan điểm nghiên cứu)

- Phục dựng không gian Chính điện Kính Thiên và Chính điện Kính Thiên cho thấy hình ảnh hoàn chỉnh của một trung tâm quyền lực quan trọng nhất của quốc gia và là niềm tự hào của dân tộc,

- Công trình được phục dựng phải thể hiện tinh thần của kiến trúc Việt truyền thống trong cảm nhận của người dân.

- Công trình được phục dựng phải cho thấy sự kết nối các lớp văn hóa lịch sử đồng thời cho phép thích ứng với nhu cầu hoạt động hợp lý đương đại.

3.2. Nguyên tắc tiếp cận

- Tiếp cận liên ngành

- Nghiên cứu tổng thể trên tất cả các phương diện lịch sử, khảo cổ, lịch sử kiến trúc, lịch sử mỹ thuật...

-So sánh tổng hợp tư liệu khảo cổ với tư liệu lịch sử, lịch sử kiến trúc, nội thất trang trí, giá trị phi vật thể và chắt lọc tư liệu;

- Đề xuất và lựa chọn phương án phục dựng khách quan trên cơ sở tiếp cận từng bộ phận, từng cấu kiện kiến trúc và trên cơ sở kết quả so sánh tổng hợp.

Việc lựa chọn phương án sẽ căn cứ vào các yếu tố theo trật tự ưu tiên sau đây:

Căn cứ vào tư liệu khảo cổ học: Di tích, di vật khảo cổ là chứng cứ xác thực;

Những đặc điểm tương đồng của các bộ phận, các cấu kiện kiến trúc được lựa chọn với các bộ phận, các cấu kiện kiến trúc cùng bộ phận, cùng thời kỳ nhưng ở các địa điểm khác;

Những đặc điểm tương đồng của các bộ phận, các cấu kiện kiến trúc được lựa chọn với các bộ phận, các cấu kiện kiến trúc cùng bộ phận, cùng loại hình nhưng khác nhau về mặt niên đại;

Những đặc điểm tương đồng các bộ phận, các cấu kiện được lựa chọn với các bộ phận, các loại hình cấu kiện kiến trúc cùng loại hình, cùng thời kỳ nhưng thuộc loại hình kiến trúc khác;

Những đặc điểm tương đồng xa hơn về mặt niên đại của các bộ phận, các cấu kiện được lựa chọn với các bộ phận, các cấu kiện kiến trúc thuộc các loại hình kiến trúc khác nhưng khác nhau về mặt niên đại; Những đặc điểm tương đồng trong khu vực.

4. Xác định căn cứ khoa học để phục dựng kiến trúc Chính điện Kính Thiên (hay Phương hướng cơ bản để phục dựng Chính điện Kính Thiên)

Phần này chỉ tập trung vào phục dựng kiến trúc Chính điện Kính Thiên. Về phục dựng không gian Chính điện Kính Thiên sẽ được đề cập sau.

Chiến lược nghiên cứu phục dựng Chính điện Kính Thiên do Hội đồng tư vấn khoa học Trung tâm Bảo tồn Di sản Thăng Long - Hà Nội xây dựng và đã được hoàn thiện bởi Trung tâm Bảo tồn Di sản Thăng Long - Hà Nội, các chuyên gia tư vấn liên ngành của UNESCO.

Lựa chọn Chính Điện Kính Thiên thời Lê để phục dựng, bởi vì:

+ Kết quả khai quật khảo cổ học cho thấy nhiều hơn cả di vật thời Lê so với các thời khác.

+ Nhiều tư liệu lịch sử về kiến trúc thời Lê.

+ Còn nhiều công trình thời Lê Trung hưng (thế kỷ XVII - XVIII) ở nước ta để có thể nghiên cứu so sánh.

Để có thể phục dựng Chính điện Kính Thiên phương pháp chủ yếu là phương pháp tổng hợp, lấy tư liệu khảo cổ học so sánh với tư liệu liên quan của cả nước và quốc tế nhằm hiểu được kết cấu cơ bản của các thành phần kiến trúc cung điện Việt Nam thế kỷ XV - XVIII. Chiến lược phục dựng Chính điện Kính Thiên, trước hết cần xác định các căn cứ khoa học phục dựng các thành phần kiến trúc chính dựa trên kết quả nghiên cứu: Sử học, khảo cổ học và nghiên cứu so sánh. Cụ thể là:

Hình 1. **Sơ đồ vị trí Chính Điện Kính Thiên**
(Nguồn: Nhóm tác giả)

4.1. Vị trí Chính Điện Kính Thiên

Kết quả nghiên cứu lịch sử và đặc biệt là khảo cổ học đã xác định chính xác:

- Vị trí Điện Kính Thiên

- Mối quan hệ với các công trình kiến trúc và không gian cảnh quan khác.

4.2. Nghiên cứu móng nền, thềm bậc Chính điện Kính Thiên

Nghiên cứu móng nền (hay còn gọi là phần bệ) bao gồm: hình thái bó nền, quy mô, độ cao, thềm bậc, lan can, thành bậc, nền và móng nền, độ cao (của Thăng Long và cả nước), móng cột, bước gian, bước cột. Căn cứ khoa học xác định **cấu trúc mặt bằng tổng thể** dựa trên kết quả nghiên cứu sau đây:

- Nghiên cứu lịch sử:

- Nghiên cứu khảo cổ học:

Kết quả khai quật khảo cổ học năm 2023 cho thấy rất rõ phần cơ bản nền và móng chính điện Kính Thiên thời Lê Trung Hưng hình chữ Nhất gồm 9 gian. Đây là căn cứ quan trọng giúp hình dung một phần mặt bằng chính điện Kính Thiên thời Lê Trung Hưng.

- Nghiên cứu so sánh:

Nước ngoài: Cung điện tại Trung Quốc, Nhật Bản và Hàn Quốc

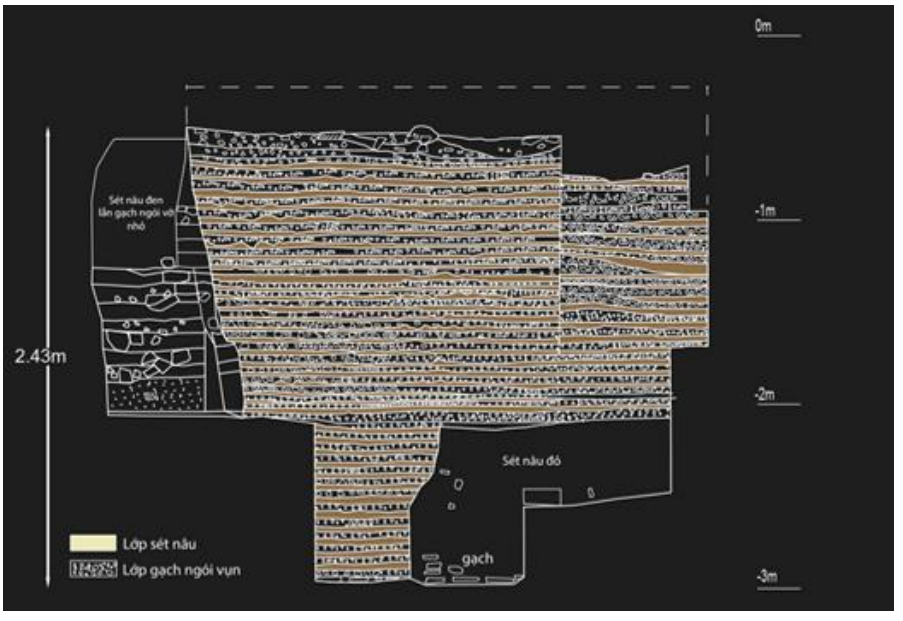
Trong nước: Mặt bằng chính điện Lam Kinh hình chữ Công.

- Nhận xét:

Để có thể nhận biết toàn bộ mặt bằng chính điện Kính Thiên thời Lê Trung Hưng, cần thiết tiếp tục khai quật khảo cổ học mở rộng, kết hợp với nghiên cứu lịch sử và so sánh.

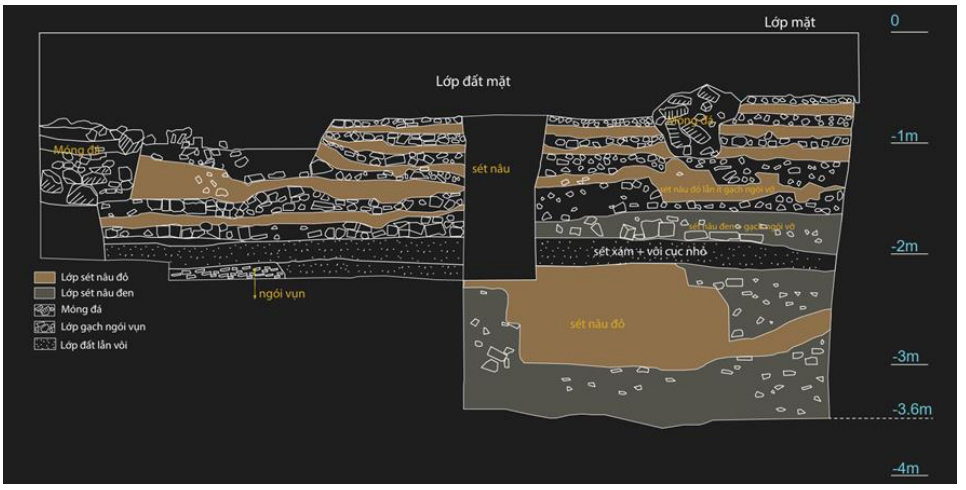

Hình 2. **Hiện trạng dấu tích nền móng Chính điện Kính Thiên và điện Long Thiên dưới nền nhà CT04**

Hình 3. **Móng cột thời Lê Trung hưng**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

Hình 4. **Móng cột thời Lê sơ** *(Nguồn: Nhóm tác giả)*

Cấu trúc nền và móng cột của Chính điện Kính Thiên, thế kỷ XV - XVIII, trong đó móng cột rộng 2,5 - 3,6m sâu 2,43 - 3,3m với 74 lớp đầm gạch ngói vụn và đất sét.

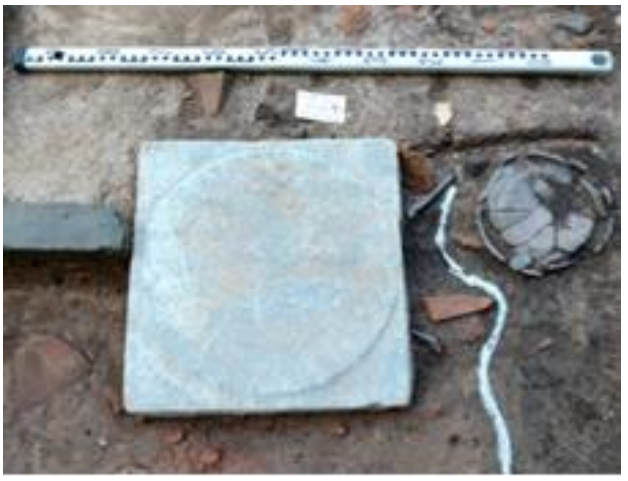

Hình 5. **Thành bậc đá thời Lê sơ được thời Nguyễn sử dụng lại**

Hình 6. **Móng nền điện Kính Thiên thời Lê sơ được các thời sau sử dụng lại**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

Hình 7. **Chân tảng đá thời Lê sơ**

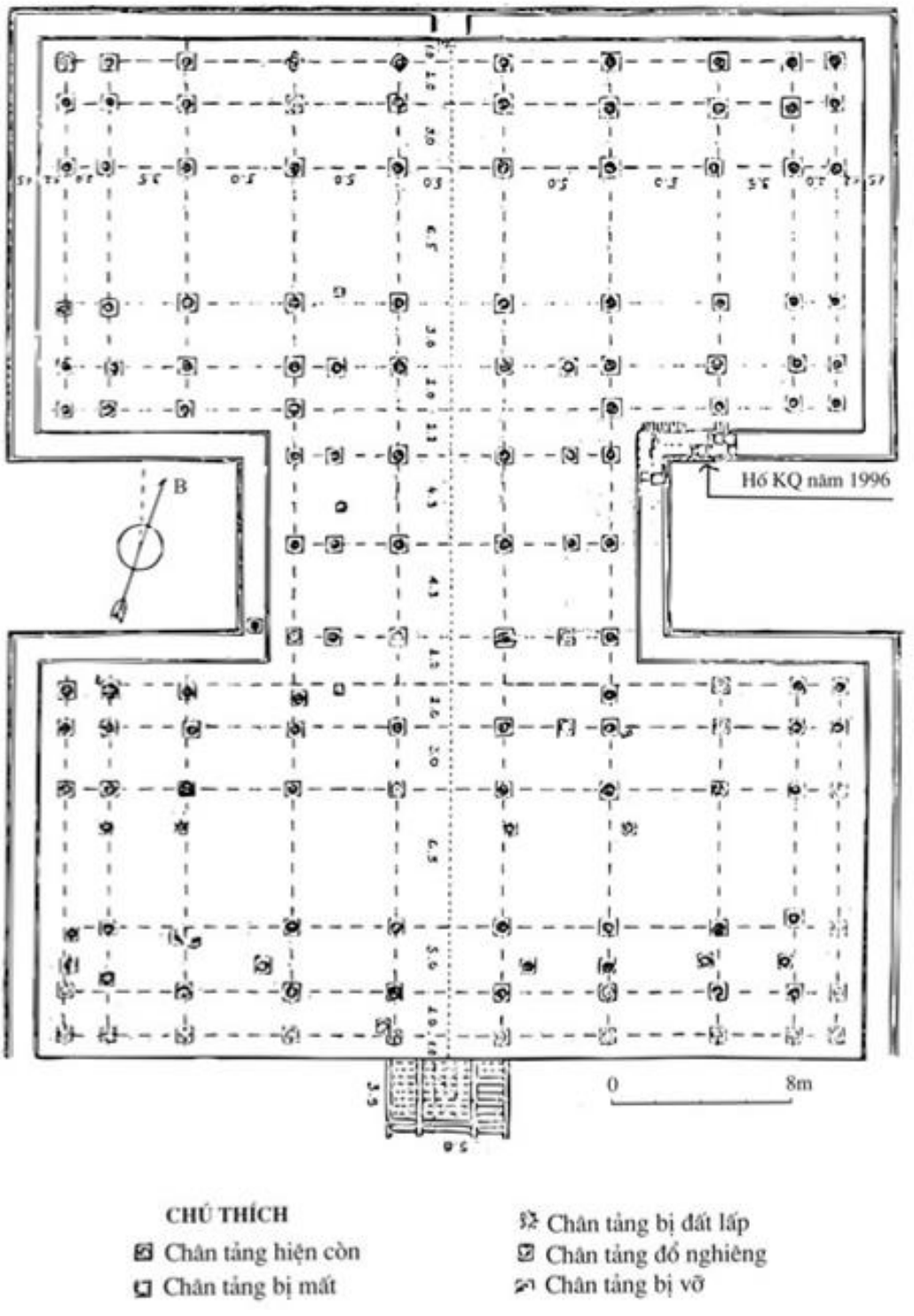
Hình 8. **Chân tảng đá thời Lê Trung hưng**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

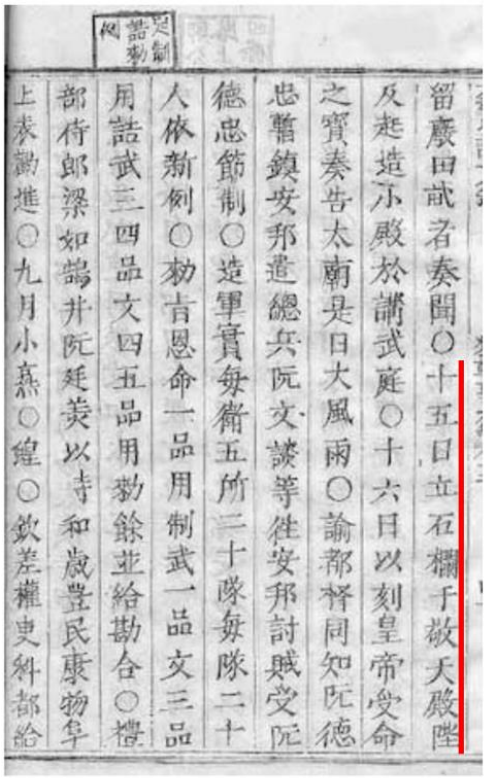
Hình 9. **Xác định bước đầu số lượng gian, bước gian, bước cột của Chính điện Kính Thiên qua các dấu tích móng cột**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

Hình 10. **So sánh bước đầu với Chính điện Lam Kinh thời Lê Trung hưng, thế kỷ XVII - XVIII**

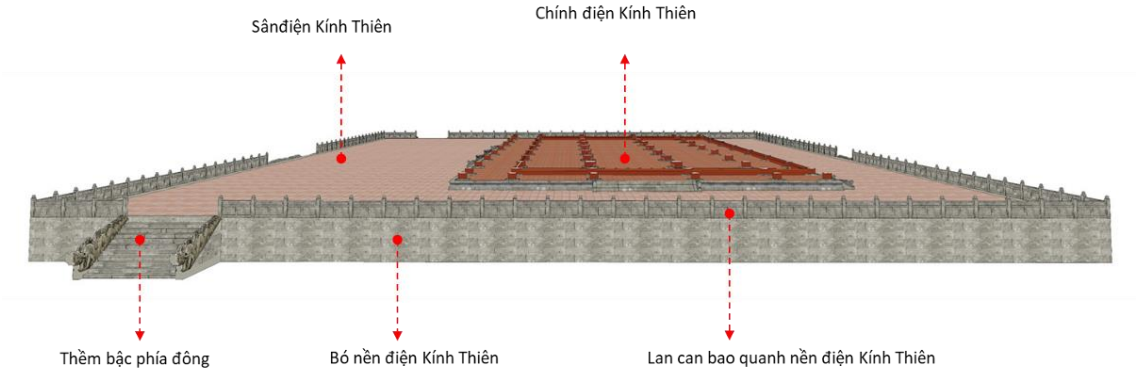
(Nguồn: Nguyễn Văn Đoàn)

Mộc bản Đại Việt sử ký toàn thư ghi "ngày 15 (8/1467), dựng lan can bằng đá ở điện Kính Thiên

Hình 11. **Một bộ phận của cấu trúc lan can đá thuộc Chính điện Kính Thiên**

Hình 12. **Thử phục dựng nền móng, lan can của Chính điện Kính Thiên**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

4.3. Nghiên cứu bộ khung gỗ Chính điện Kính Thiên

Nghiên cứu từng cấu kiện (cột, các loại xà, kẻ, con chồng, đấu kê); nghiên cứu kỹ thuật liên kết vì, liên kết khung (tổng hợp tư liệu ở Thăng Long và so sánh với các nơi khác) với hàng trăm chi tiết khác nhau.

- Nghiên cứu lịch sử:

Xác định những đặc trưng cơ bản của kiến trúc Việt Nam cổ truyền trong đó có các di tích cung điện.

Kiến trúc Việt Nam cổ truyền về cơ bản là kiến trúc có kết cấu khung gỗ, mái ngói trên cơ sở liên kết giữa các vì kèo lại với nhau với các thành phần chịu lực chính là các cột - tảng đỡ chân cột - móng cột.

Kết cấu khung gỗ này được liên kết với nhau chủ yếu bằng mộng, không có sự tham gia của sắt thép. Do đặc điểm này và chất liệu gỗ nên kiến trúc cổ truyền Việt Nam rất dễ tháo dời di chuyển nhưng cũng rất dễ bị hủy hoại bởi thiên tai, hỏa hoạn, thời tiết và thời gian. Vì vậy kiến trúc gỗ cổ truyền ở Việt Nam nói chung, Thăng Long nói riêng về cơ bản đều bị hủy hoại.

Di tích kiến trúc gỗ Việt Nam cổ truyền còn lại rất ít, số còn lại nhiều nhất là thời Lê Trung hưng (thế kỷ XVII - XVIII) và thời Nguyễn (thế kỷ XIX - đầu thế kỷ XX). Thời Mạc (thế kỷ XVI) còn một số di tích. Thời Trần (thế kỷ XIII - XIV) chỉ còn sót lại một vài bộ phận kiến trúc gỗ như vì nóc, một số cột trốn, một số ván bưng, một bộ cánh cửa... Từ thời Lý trở về trước không còn bộ phận kiến trúc gỗ nào trên mặt đất. Tổng quan chung các di tích kiến trúc cổ truyền Việt Nam nếu còn lại thì chủ yếu là một số bộ phận móng nền, móng cột thuộc loại hình di tích khảo cổ học cùng một số thành phần đất nung (gạch, ngói) và các loại đá.

Kiến trúc gỗ Việt Nam cổ truyền không phát triển về chiều cao. Một vài loại hình phát triển về chiều cao chủ yếu thuộc về một số tháp Phật giáo bằng gạch, đá.

Kiến trúc gỗ Việt Nam cổ truyền thường được điêu khắc trang trí đẹp, các kiến trúc cao cấp Hoàng gia thường được sơn son thếp vàng.

Kiến trúc cổ truyền Việt Nam có mối liên hệ khá chặt chẽ giữa kiến trúc dân gian với các loại hình kiến trúc tôn giáo và kiến trúc cung đình (ví dụ trường hợp nhà rường Huế với kiến trúc lăng mộ và điện Thái Hòa ở Huế là trường hợp điển hình) và tất cả các loại hình kiến trúc cơ bản đều xuất phát từ kiến trúc dân gian để phát triển.

Kiến trúc Việt Nam cổ truyền có giao thoa nhất định trong bối cảnh kiến trúc phương Đông nhưng các đặc điểm bản địa và truyền thống vẫn là nổi trội. Việc tiếp biến một số yếu tố kiến trúc trong khu vực để làm phong phú thêm tri thức kiến trúc Việt và đẹp thêm kiến trúc truyền thống (ví dụ các bộ thành bậc đá có chạm hình linh thú là sự tiếp thu truyền thống nghệ thuật Đông Nam Á, mặt ngói âm - dương lưu ly có trang trí hình rồng thế kỷ XV là được tiếp thu từ truyền thống Đông Á…).

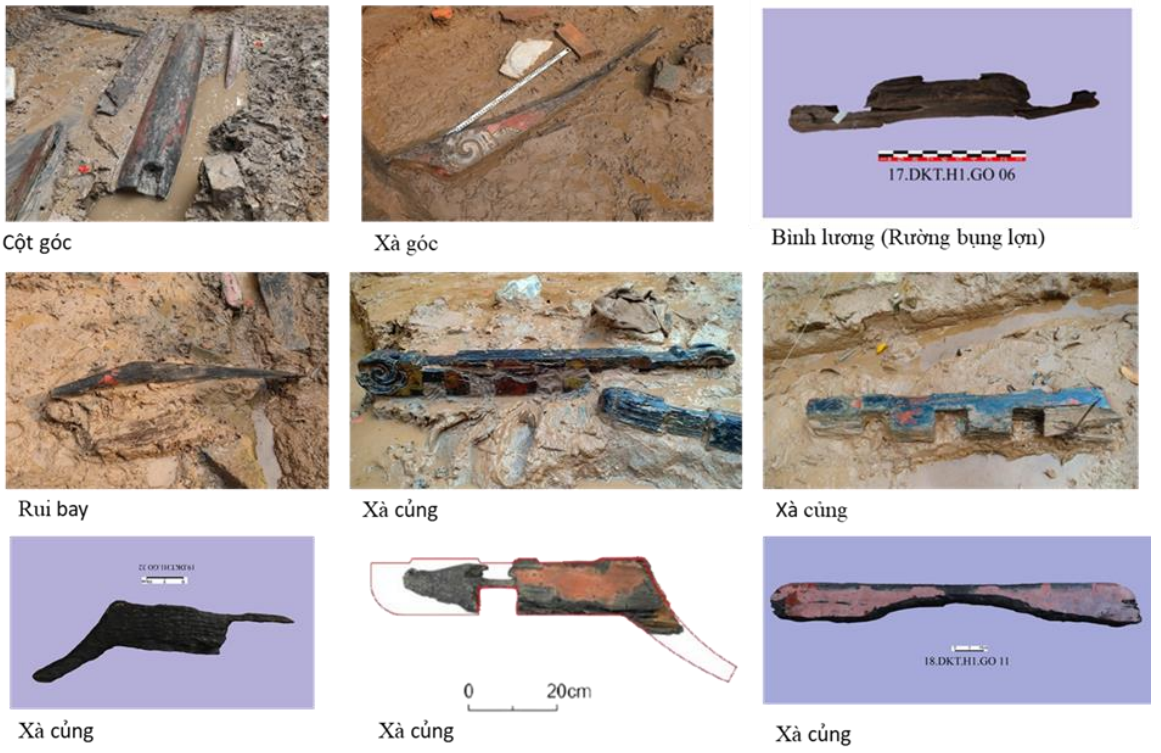

Hình 13. **Tổng thể bộ khung cổ truyền của đình Tây Đằng thế kỷ XVI (Hà Nội)**
(Nguồn: Internet)

Từ những đặc điểm chung trên đây, ta có thể tiến tới nghiên cứu triển khai việc hướng tới phục dựng một kiến trúc cổ truyền nói chung, kiến trúc điện Kính Thiên (thế kỷ XV -XVIII) nói riêng một cách khá bài bản, khoa học.

- Nghiên cứu khảo cổ học:

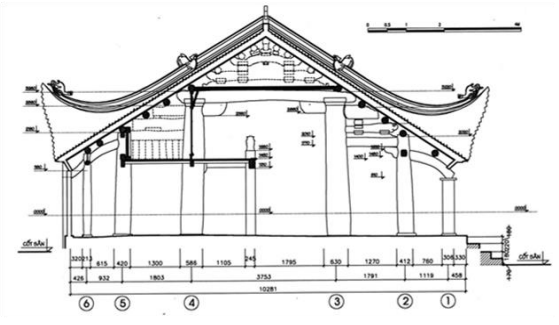
Kết quả khai quật khảo cổ đã phát hiện các cấu kiện gỗ tại khu vực Chính điện Kính Thiên.

Hình 14. **Tổng hợp các cấu kiện gỗ đã phát hiện được tại khu điện Kính Thiên**

(Nguồn: Trung tâm Bảo tồn Di sản Thăng Long - Hà Nội và Viện Khảo cổ học)

- Nghiên cứu so sánh:

Hình 15. **Cấu trúc cơ bản của một vì kèo đình Thụy Phiêu, niên đại thời Mạc, xã Ba Vì, Hà Nội** *(Nguồn: Nguyễn Hồng Kiên)*

Hình 16. **Liên kết giữa các vì kèo tạo thành bộ khung gỗ kiến trúc của điện Thái Hòa thời Nguyễn ở Kinh đô Huế**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

- Nhận xét:

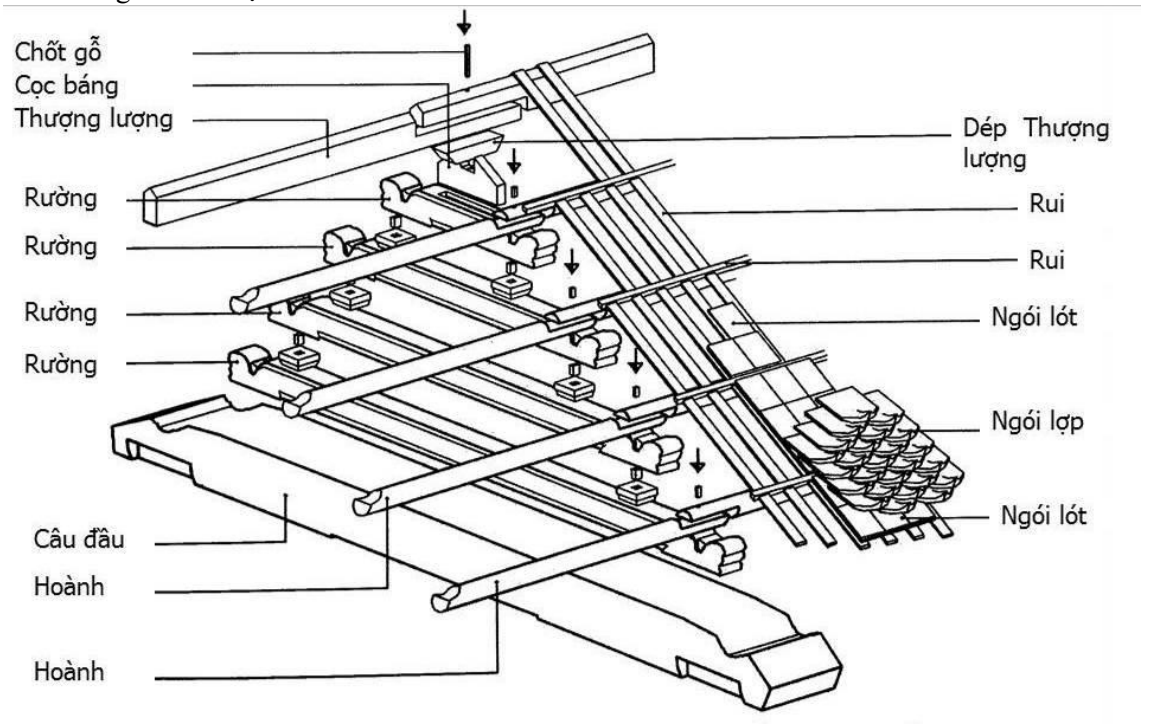
Xác định được bộ khung gỗ, nhất là tiết diện và chiều cao cột sẽ cho phép hình dung không gian bên trong và hình thức kiến trúc bên ngoài của chinh điện. Nhung đây là việc khó, bởi cấu kiện gỗ không còn nhiều.

Vì vậy, cần tiếp tục nhiên cứu và khai quật. Trong đó, chú ý tăng cường nghiên cứu so sánh thông qua khảo sát chi tiết các công trình thời Lê Trung hưng hiện còn, cũng như nghiên cứu các thước tầm để phát hiện các quy luật về cấu tạo các cấu kiện, về tương quan tỷ lệ giữa các cấu kiện,… Qua đó có thể xác định các căn cứ phục dựng bộ khung gỗ Chính điện Kính Thiên

4.4. Nghiên cứu hình thức bao che

Hình thức bao che bao gồm: Phần mái và phần thân nhà (tường, cửa)

- Nghiên cứu lịch sử:

Hình 17. **Nghiên cứu kết cấu một bộ khung mái bằng gỗ**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

- Nghiên cứu khảo cổ học:

Kết quả khai quật khảo cổ học phát hiện các cấu kiên gỗ, vật liệu lợp và trang trí mái.. Đặc biệt mô hình kiến trúc bằng đất nung tráng men thể hiện chi tiết các bộ phận của bộ khung gỗ và hệ mái cung điện đạng đấu củng.

- Nghiên cứu so sánh:

Các công trình cùng thời có 2 dạng cấu tạo mái Đấu củng và thuần Việt.

- Nhận xét:

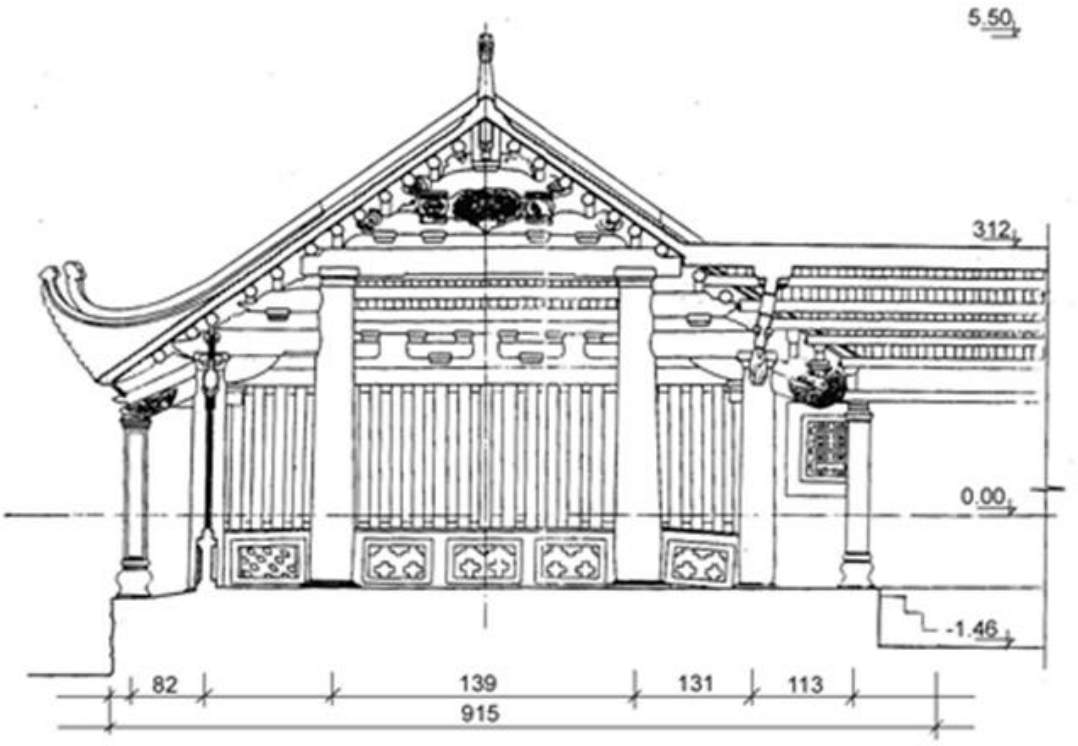
Hình thức mái đơn hay chồng diêm chưa đủ căn cứ để xác định cần được nghiên cứu tiếp. Trong đó nghiên cứu so sánh, khảo sát các công trình đương thời còn lại có ý nghĩa quyết định.

Tương tự cần nghiên cứu để xác định độ dốc mái và tỷ lệ giữa mái, thân và bệ của Chính điện.

Hình 18. **Sưu tập các loại ngói âm dương thời Lê sơ**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

Hình 19. **Bộ khung theo mặt cắt ngang chàu Bối Khê, niên đại thời Trần, sửa chữa lại thời Mạc, có thành phần bao che kiểu ván đố lụa, Thanh Oai, Hà Nội**

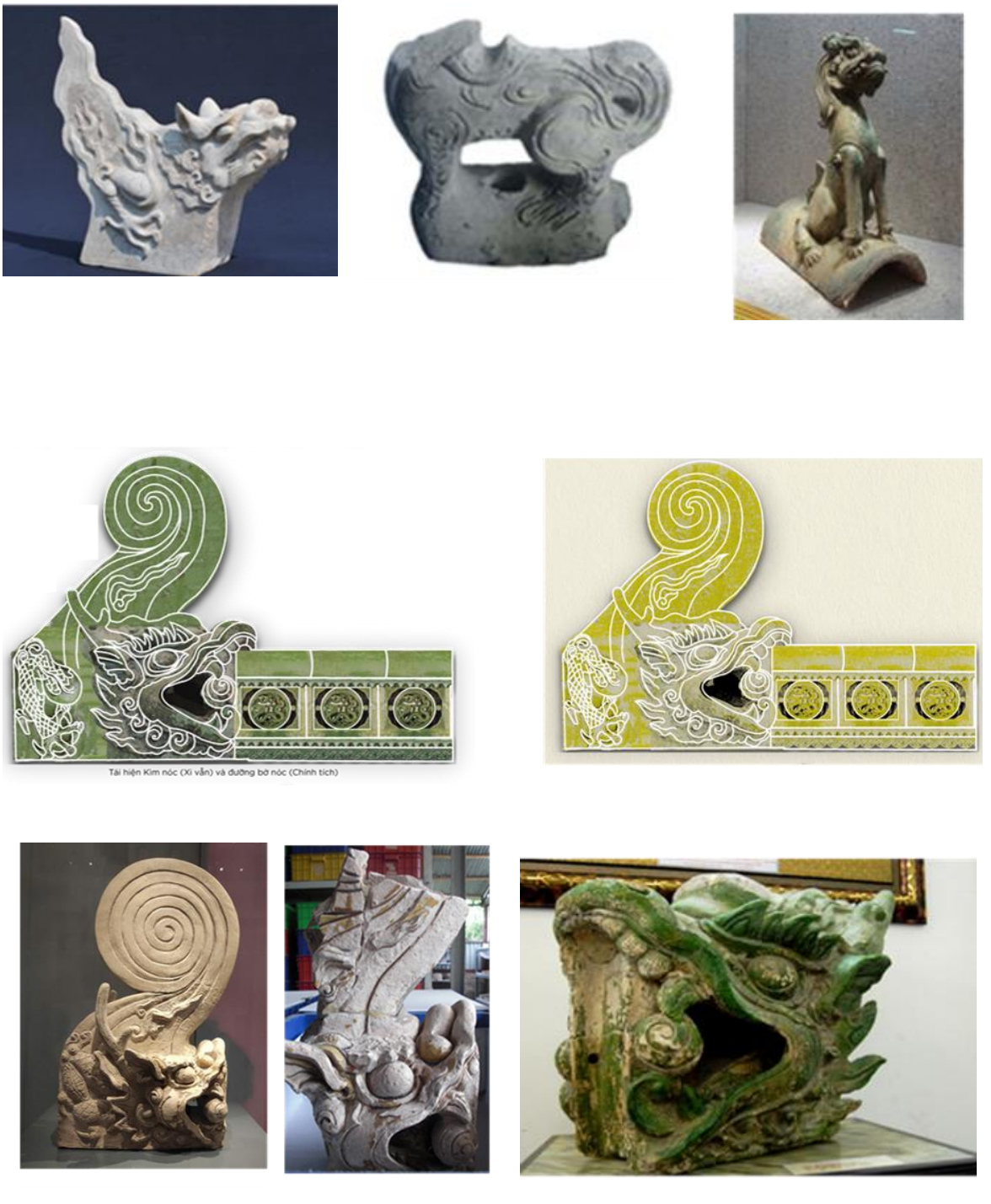
(Nguồn: Nguyễn Hồng Kiên)

Hình 20. **Tổng thể hình thức bao che trên mái, bao che xung quanh và cửa ra vào của Chính điện Thái Hòa thời Nguyễn (Kinh đô Huế)**

(Nguồn: Nhóm tác giả)

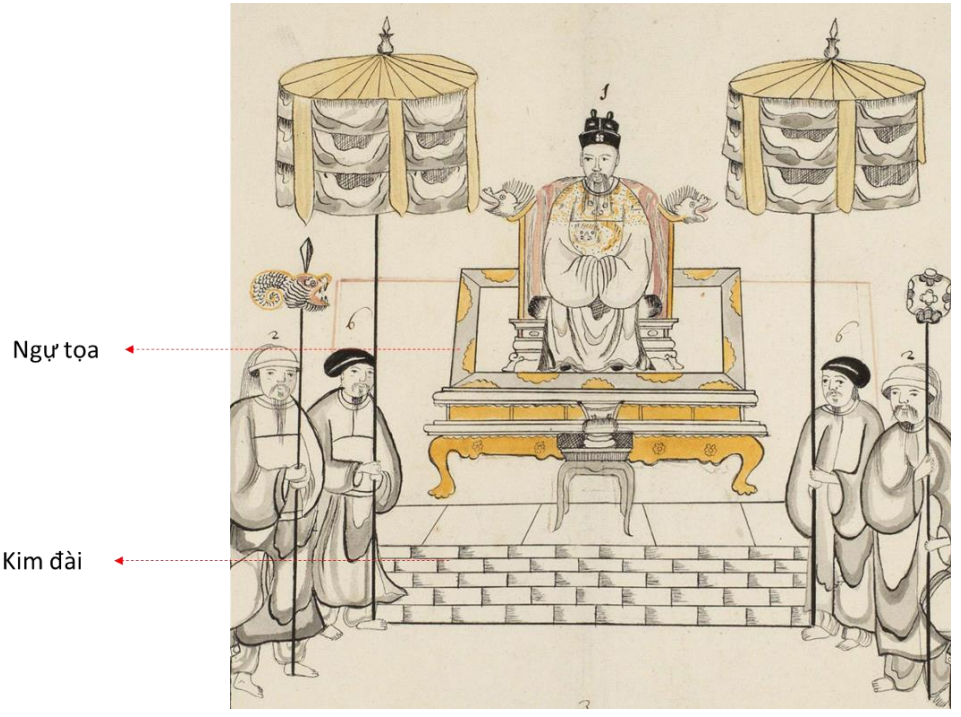
4.5. Nghiên cứu trang trí kiến trúc

Hình 21. **Trang trí đầu đốc và bờ dải kiến trúc cung điện (thế kỷ XV) đã phát hiện tại khu vực điện Kính Thiên**

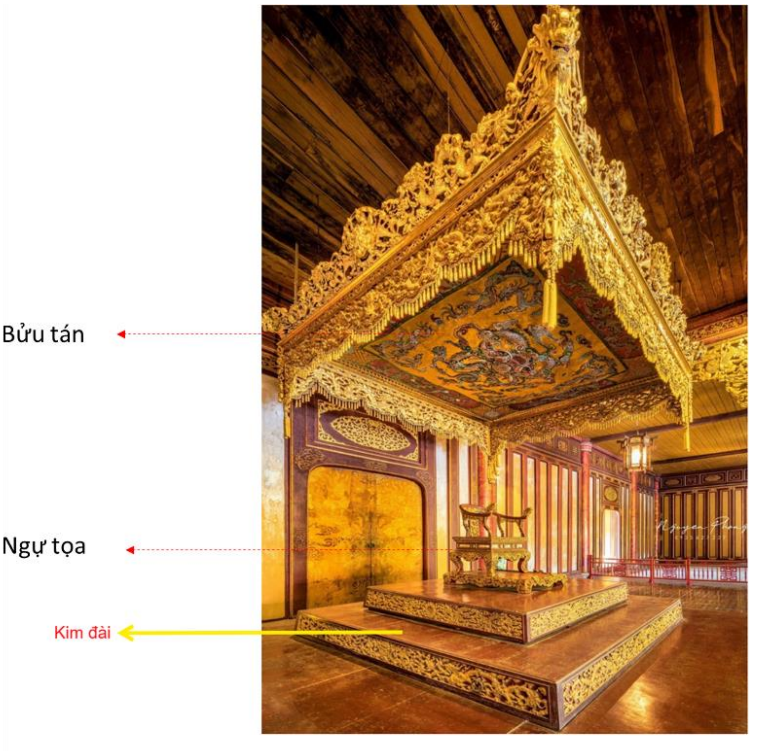
(Nguồn: Nhóm tác giả)

4.6. Nghiên cứu bài trí nội thất và ngoại thất

Hình 22. **Chân dung vua Lê ngồi trên ngự tọa trong tranh vẽ lễ chầu vua và thi đình (1684-1685)**

(Nguồn: Tranh vẽ Samuel Baron)

Hình 23. So sánh với ngai vàng của vua Nguyễn trong điện Thái Hòa

(Nguồn: Nhóm tác giả)

5. Kế hoạch triển khai

- Tiếp tục các công việc nghiên cứu: Khai quật khảo cổ học, nghiên cứu tư liệu lịch sử, kiến trúc truyền thống

- Khảo sát trong nước một số công trình kiến trúc đình, chùa thế kỷ XVII - XVIII và nước ngoài.

- Phân tích thông tin, tư liệu xác định các căn cứ khoa học kiến trúc phục vụ công tác phục dựng Chính điện Kính Thiên

- Lập nhiệm vụ thiết kế phục dựng Chính điện Kính Thiên

- Trên cơ sở kết quả nghiên cứu, sơ phác các bản vẽ 2D, 3D và mô hình phục dựng Chính điện Kính Thiên.

- Lựa chọn tư vấn thiết kế (Chỉ định hoặc thi tuyển hạn chế)

RESEARCH STRATEGY FOR THE RECONSTRUCTION OF THE KÍNH THIÊN PLACE AND ITS SURROUNDING SPATIAL CONTEXT

TỐNG TRUNG TÍN, NGUYỄN QUỐC THÔNG, NGUYỄN THANH QUANG, ĐỖ ĐỨC TUỆ, NGUYỄN HỒNG QUANG AND TRẦN QUỐC TUẤN

The reconstruction of the Kính Thiên Palace constitutes a key task within the management, conservation, and promotion of the Outstanding Universal Value of the World Heritage property of the Central Sector of the Thăng Long Imperial Citadel. This task has received broad consensus from competent management authorities, the scholarly community, and UNESCO-related bodies.

However, the surviving remains of the Kính Thiên Palace are limited primarily to fragmentary architectural foundations and a range of archaeological artifacts preserved underground. In order to advance towards a scientifically grounded and methodologically rigorous reconstruction of this monument, the World Heritage Centre has advised the Thăng Long - Hà Nội Imperial Citadel Conservation Centre to develop an integrated research strategy. This strategy is intended to clearly define research approaches and fundamental methodological steps for the study of traditional Vietnamese architecture of the Early Lê and Lê Trung hưng periods, focusing on the following aspects: foundations and ground-plan structure; wooden structural framework; roof forms and enclosure systems; architectural decoration; and interior spatial organisation.

On the basis of this strategic framework, the research team specialising in the history of traditional architecture will concentrate on compiling, synthesising, and comparatively analysing relevant data sources. Through an objective selection and evaluation process, the team will propose research-based scenarios and solutions aimed at the reconstruction of the Kính Thiên Palace.